

Globalizacija gospodarstva in človekove pravice

dr. VILJEM MERHAR

univ. prof. politične ekonomije
Rožna dolina C. X/21, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Sodobna globalizacija gospodarstva se vsaj za gospodarsko zaostale države uresničuje na neoliberalistični način, ki ga vsiljujejo gospodarsko najrazvitejše države državam v razvoju in tranzicijskim državam. Z neoliberalizmom se povezujejo odnosi v mednarodni delitvi dela, ki gospodarsko manj razvitim državam vsiljujejo tudi predkapitalistično neomerkantilistično obliko gospodarske rasti, ki spreminja družbeno v tehnično delitev dela in s tem tržne v transferne cene. Vse to čedalje bolj obvladujejo zrele kapitalistične korporacije gospodarsko najrazvitejših držav, ki so se razvile v temeljne enote globalnega podjetniškega planiranja. Te razmere v globalnem gospodarstvu vplivajo tudi na človekove pravice, ki jih v okrnjeni obliki glede prostega gibanja delovne sile zagovarjajo najrazvitejše kapitalistične države še vedno na način, ki je ustrezal prehodu iz fevdalizma v kapitalizem. In to ne glede na razvitejše globalne produktivne sile dela, ki že prenašajo nosilstvo razvoja od lastnikov kapitala na lastnike znanja – na "človeški kapital". S tem pa nakazujejo nujnost spreminjanja gospodarske motivacije iz profitnega v dohodkovni motiv gospodarjenja. To je v motiv, ki se ponuja kot vrednota in način za premagovanje sodobne globalne krize kapitalizma kot sistema.

Ključne besede: neoliberalistična globalizacija gospodarstva, kapitalizem, keynesianizem, državni kapitalizem, država blaginje, neomerkantilizem, liberalistični izvoz kapitala, družbena in tehnična delitev dela, človeški kapital, človekove pravice, politična in participativna - ekonomska demokracija z dohodkovnim motivom gospodarjenja

ABSTRACT

ECONOMIC GLOBALISATION AND HUMAN RIGHTS

At least as far as those countries that are lagging behind economically are concerned, contemporary economic globalisation has manifested itself in a neoliberalist manner, imposed by developed economies on developing countries and countries in transition. Neoliberalism is associated with relations within the international division of labour, which impose on economically less developed countries a pre-capitalist, neomercantilist form of economic growth, which has been turning social into technical division of labour, and thus market prices into transfer prices. All this has been increasingly managed by mature capitalist

corporations based in the economically most developed countries, which have developed into basic units of global corporate planning. These global economic conditions have also had impacts on human rights, which in their subverted form in terms of the free movement of labour have been advocated by the most developed capitalist countries in the same fashion as they were endorsed during the transition from feudalism to capitalism. This is taking place irrespective of the global productive forces of labour, which have been transferring the driving force of development from capital owners to knowledge owners – "human capital". Through this they have drawn attention to the necessity of changing economic motivation from a profit-based to income-based management motive. That is, a motive offering itself as a value and a method for surmounting the global crisis of capitalism as a system.

Key words: neoliberalist economic globalisation, capitalism, Keynesianism, state capitalism, welfare state, neomercantilism, liberalist export of capital, social and technical division of labour, human capital, human rights, political and participatory economic democracy with an income-based management motive

Teze, o katerih sem v zadnjem času razpravljaj^{1,2} v zvezi z globalizacijo gospodarstva, govorijo o tem:

- da globalizacija gospodarstva poteka na teoretičnih načelih sodobnega neoliberalizma in s tem neomerkantilizma, ki jih morajo sprejeti gospodarsko manj razvite države;

- da se z globalizacijo gospodarstva družbena delitev dela, ki jo posledično v sistem povezuje tržni mehanizem, progresivno spreminja v tehnično delitev dela, ki jo koordinira planski mehanizem; ter

- da so razvite zrele kapitalistične korporacije najrazvitejših kapitalističnih držav postale temeljne planske enote globalizacijskega povezovanja tehnične delitve dela.

Nakazane teze in z njimi povezana gospodarska dogajanja z globalizacijo gospodarstva je treba ustrezno upoštevati in jih vrednotiti tudi z vidika človekovih pravic. To je pravic, ki jih sedaj enostransko branijo kapitalistični nosilci neoliberalistične globalizacije gospodarstva. In to ne glede na to, da je sodobna liberalistična globalizacija gospodarstva družbeno protislovna, ker hkrati tudi globalizira in pogloblja zakon kapitalistične akumulacije kapitala.³ S tem pa povzroča globalno krizo kapitalizma kot sistema, ki kliče po njenem premagovanju. Kriza kapitalizma kot sistema iz tridesetih let XX. stoletja, ki je najbolj prizadela najrazvitejše kapitalistične države in ki so jo reševali s sedaj opuščeno "keynesiansko revolucijo"⁴ – z državnim kapitalizmom in državo blaginje – se namreč v sedanosti ponavlja na globalni ravni. In to tako, da je najbolj izrazita na gospodarsko manj razvitih območjih sveta. Pomeni, da se je z globalizacijo gospodarstva kriza kapitalizma kot sistema iz kapitalističnih centrov preselila na kapitalistična obrobja.

¹ Merhar, V.: Politična ekonomija. Politekonomska spominjanja in spraševanja. Študijsko gradivo, Ekonomska fakulteta, Ljubljana 2000, 30 strani; oziroma v knjigi: Manifest nove ekonomije, Inštitut za delničarstvo, Ljubljana 2001, str. 289-319.

² Merhar, V.: O dveh izzivih liberalistične globalizacije gospodarstva, Naše gospodarstvo, EPF Maribor, štev. 5 – 6/2001, str. 629-634; oziroma Slovenska panorama, štev. 34/2001, str. 16-18.

³ Marx, K.: Kapital, Kritika politične ekonomije, Ljubljana 1961.

⁴ Keynes, J. M.: Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca. Beograd 1956.

Prav zaradi nujnosti premagovanja sodobne kapitalistične globalne systemske krize kapitalizma naj v zvezi z gornjimi tezami po posameznih sklopih iz gornjih alinej opozorim še na njihovo vplivanje na kakovost človekovih pravic:

a) Neoliberalistična globalizacija gospodarstva se torej uresničuje z indoktrinacijo liberalističnega načina gospodarjenja državam v razvoju in tako imenovanim tranzicijskim državam. Z neoliberalizmom, ki ponovno zagovarja klasične primerjalne prednosti v mednarodnih ekonomskih odnosih, je treba predvsem odpreti neomejene možnosti za priseljevanje tujega kapitala, ki se seli k ceni in cenejši delovni sili. Ta selitev je seveda zgolj liberalistično profitno spodbujena. Zaradi tega privabljajo tuj kapital predvsem nizke mezde gospodarsko zaostalih držav – dežel v razvoju in tranzicijskih držav. Nizke mezde teh držav celo konkurirajo z mezdami – cenami delovne sile gospodarsko razvitejših držav. Zaradi te konkurence se še bolj povečuje spodbuda za selitev kapitala k ceni in cenejši delovni sili, ki pušča za seboj nezaposlenost produkcijskih faktorjev in na zunaj vidno tekočo in stalno brezposelnost delovne sile v razvitejših kapitalističnih državah,⁵ ki inovacijsko niso najbolj prodorne.⁶

Zaradi konkurence delovne sile gospodarsko zaostalih držav se tudi po L. C. Thurowu⁷ relativno poslabšuje globalni položaj delavskega razreda kot najmnogičnejšega potrošnika. Potrošnje delavskega razreda tako omejuje liberalistični profitni motiv z nizkimi mezdami v gospodarsko manj razvitih območjih sveta; omejujejo pa jo tudi stagnirajoče mezde nekvalificiranih delavcev in transferna plačila brezposelnim v gospodarsko razvitejših območjih sveta. Z omejevanjem delavskih dohodkov in s tem njihove potrošnje se seveda zaostrejuje družbene realizacijske možnosti, ki asociirajo na keynesiansko deflacijsko vrzel ter potrebo po keynesianski intervenciji ekonomske politike v delitev družbenega dohodka.⁸ To intervencijo sodobni liberalistični nosilci ekonomske politike zavračajo, s tem pa ohranjajo klasično razredno ločitev delavskega razreda od produkcijskih sredstev, ki je zahtevala le meščansko osebno svobodo ter z njo povezane človekove pravice.

Neapologetski družboslovci seveda spoznavajo, da meščanska, zgolj politično formalna demokracija, ki je vplivala na ločitev pogojev dela od producentov, to je na kapitalistično ločitev producentov od produkcijskih sredstev, še ne more biti idealni tip demokracije. Formalna politična demokracija namreč zahteva in zagovarja z osebno svobodo le svobodne delovne pogodbe s kapitalisti, ki kot lastniki kapitala - pogojev dela - z minimizacijo mezd maksimirajo svoje profite. In to tudi potem, ko se je uresničila zgodovinska vloga in naloga kapitalističnih produkcijskih odnosov, da nadalje razvijajo produktivne sile dela. Vztrajanje na liberalistično kapitalističnih načelih v razmerah razvitejših produktivnih sil dela, to je v razmerah, ko so se preko razvijanja produkcije produkcijskih sredstev povečale možnosti produkcije potrošnih sredstev, vodi namreč do vidnega razkoraka med dejansko in možno produkcijo. Slednje bi bilo mogoče uporabiti za bolj kakovostno in bogatejše zadovoljevanje potreb.⁹ Te pa ostajajo, zaradi liberalističnega profitnega motiva produciranja, slabo in nekatere od njih sploh nezadovoljene pri veliki večini človeštva. Zato je treba spremeniti delitvene zakonitosti, da bi se z njihovo pomočjo aktivirala možna produkcija, ki bo vodila do kako-

⁵ Manifest ekonomistov o brezposelnosti v EU, Slovenska ekonomska revija, štev. 1-2, 1999.

⁶ Merhar, V.: Politična ekonomija. Politekonomska spominjanja in spraševanja, Študijsko gradivo, Ekonomska fakulteta, Ljubljana 2000, 30 strani; oziroma v knjigi: Manifest nove ekonomije, Inštitut za delničarstvo, Ljubljana 2001, str. 289-319.

⁷ Thurow, L. C.: O zatonu zahodne civilizacije, Sobotna priloga Delo, Ljubljana z dne 6. 12. 1997.

⁸ Keynes, J. M.: Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca, Beograd 1956.

⁹ Keynes, J. M.: Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca, Beograd 1956.

vostnejšega in bogatejšega zadovoljevanja potreb globalnega človeštva.¹⁰ Profitni motiv kapitalistične blagovne produkcije bo treba nadomestiti z dohodkovnim motivom produkcije, ki začenja poudarjati namesto kapitala delo – "človeški kapital". S to nadgradnjo profitnega motiva z dohodkovnim pa se bodo začele tudi meščanske politične svoboščine nadgrajevati še z ekonomskimi svoboščinami.¹¹ Politična demokracija se bo nadgradila še z ekonomsko. S tem pa se bodo s participacijo zaposlenih v upravljanju razširile človekove pravice producentov še na upravljalško-vodstvena področja gospodarjenja.

b) Pomembna so tudi sodobna dogajanja na področju nacionalne in mednarodne delitve dela. V dosedanjih procesih se je poglobljala družbena delitev dela, kljub pojavu tehnične delitve dela, ki se je razvila s kapitalistično manufakturo in se poglobila ter razširila s kapitalistično tovarno. Vzporedno s procesi pretvarjanja enostavne kapitalistične kooperacije in manufakture v tovarno, je zakon akumulacije s koncentracijo in centralizacijo kapitala spreminjal tudi kapitalistično tržno strukturo.¹² Ta se je iz prostokonkurenčne spremenila v omejenokonkurenčno. To je spremenilo tudi liberalni kapitalizem s prevladujočo prosto konkurenco v monopolni kapitalizem s poudarjeno omejeno konkurenco. Monopolno zajemanje dodatnih profitov pa je vodilo v hierarhijo profitnih mer, ki je zavrla liberalistično spodbudo za polno zaposlenost v kapitalizmu. To je vodilo v deflacijsko vrzel – v krizo kapitalizma kot sistema - ki jo je teoretično reševal z državnim kapitalizmom J. M. Keynes.

Keynesova teoretična priporočila pa sodobni liberalistično usmerjeni nosilci ekonomske politike z neoliberalistično filozofijo zavračajo. Zato tudi zahtevajo samo liberalistično vlogo države, ki da naj se umakne iz gospodarstva. V državnem kapitalizmu razvita in razširjena državna lastnina, ki že deluje po uporabno-vrednostnih neprofitnih kriterijih, naj se ponovno privatizira in s tem tržno - profitno motivira. S pretvarjanjem državne v privatno lastnino naj se opušča tudi državno planiranje, ki se je razvilo in razširilo v državnem kapitalizmu. Če s planiranjem razumemo zavestne načine vplivanja na procese v družbeni reprodukciji, ki so jih po krizi kapitalizma kot sistema razvili v državnem kapitalizmu, potem moramo ugotoviti, da se je z neoliberalizmom planiranje z državne ravni preselilo k zrelim kapitalističnim korporacijam. Te so namreč po J. K. Galbraithu¹³ postale temeljne enote planiranja. S tem pa se je s čedalje bolj integriranim gospodarstvom pospeševalo pretvarjanje družbene v tehnično delitev dela, ki je ne koordinira več tržni, ampak planski mehanizem na nacionalnem – korporacijskem in sedaj z globalizacijo gospodarstva, ki ga obvladujejo sodobne multinacionalne korporacije, čedalje bolj tudi na multinacionalnem nivoju.

Prehajanje planiranja iz državne domene na korporacijsko podjetniški nivo – na zrele korporacije - je torej po eni strani omogočilo in zahtevalo liberalistični umik države iz gospodarstva, ki ga zagovarjajo nosilci liberalizma; po drugi strani pa je liberalistična globalizacija gospodarstva zrele kapitalistične korporacije kot temeljne enote planiranja spremenila v globalne - multinacionalne korporacije. To je korporacije, ki čedalje bolj globalno planirajo in poslujejo.

c) S to ugotovitvijo pa smo že pri zadnji naši tezi, da so namreč razvite kapitalistične multinacionalne korporacije postale temeljne enote planiranja na globalnem

¹⁰ Merhar, V.: Politična ekonomija. Politekonomska spominjanja in spraševanja, Študijsko gradivo, Ekonomska fakulteta, Ljubljana 2000, 30 strani; oziroma v knjigi: Manifest nove ekonomije, Inštitut za delničarstvo, Ljubljana 2001, str. 289-319.

¹¹ Kidrič, B.: Socijalizam i ekonomija, Zagreb 1979.

¹² Marx, K.: Kapital, Kritika politične ekonomije, Ljubljana 1961.

¹³ Galbraith, J. K.: The New Industrial State, London 1967.

nivoju. Globalno planiranje tehnične delitve dela, v katero se torej z metodo produkcije v pravem času (just in time) spreminja družbena delitev dela, omogoča tudi liberalistično alokacijo enot tehnične delitve dela kjerkoli v svetu. Te enote pa producirajo po recepturah in metodah trženja končnih produktov multinacionalnih korporacij najrazvitejših držav. Za to svojo vlogo ohranjajo sodobne multinacionalke v centrih svoje inovacijsko-razvojne in tržne oddelke, ki pripravljajo po recepturah produkcijske programe enotam tehnične delitve dela po svetu. Na ta način se seveda ponovno krepijo trgovski in finančni kapitali kapitalističnih multinacionalnih družb v njihovih centrih, ki spominjajo na predkapitalistično vlogo teh kapitalov kot predhodnikov industrijskih kapitalov. To je na vlogo, ko so se ti kapitali začeli pretvarjati v produktivne kapitale. In to: ali s širjenjem obrtnih delavnic v kapitalistične kooperacije in s tem v manufakture, ki so s poglobljanjem tehnične oziroma z manufakturno delitvijo dela pripravile pogoje za kapitalistično tovarno – rast produktivnosti dela, s katero se je uresničevala zgodovinska vloga in naloga kapitalizma pri razvijanju produktivnih sil dela; ali pa z organiziranjem produkcije in dela na domu, ki pa zaradi ohranjanja tradicionalnih načinov produciranja ni spreminjala produkcijskih metod in zato ni mogla vplivati na razvoj produktivnosti dela. S tem pa je ta oblika organiziranja kapitalistične produkcije ohranjala tudi stare – tradicionalne produkcijske odnose, ki niso mogli bistveno spremeniti položaja producentov, čeprav so povečevali trgovske profite organizatorjev te produkcije. Zaradi tega obnavljanja predkapitalistične vloge trgovskega in finančnega kapitala na globalnem nivoju je treba opozoriti na K. Marxovo oceno o tem, da tam kjer prevladuje trgovski kapital, vladajo "zastarele razmere",¹⁴ torej razmere prvotne kapitalistične akumulacije kapitala, ki pa v nobenem primeru ni bila nežna – bila je nasilna v procesih zgodovinsko nujnega ločevanja pogojev dela od njihovih producentov. S tem pa pripravljana razmerja za kapitalistično blagovno produkcijo, v katero se sedaj z globalizacijo gospodarstva na neomerkantilistični način spreminjata naturalna in enostavna blagovna produkcija v gospodarsko manj razvitih območjih sveta.

Zaradi spremenjene vloge centrov multinacionalk pri sodobnem planskem obvladovanju tehnične delitve dela in s tem liberalistično – merkantilističnega načina gospodarske rasti kapitalističnega obrobja – gospodarsko manj razvitih območij sveta, se seveda med drugim zahteva tudi selitev "inovativnih možganov" – "človeškega kapitala" – od obrobja k centrom, ki hkrati prečrpavajo na globalnem trgu ustvarjene profite k sebi. S tem se je R. Hilferdingova¹⁵ nacionalna monopolna hierarhija kapitalističnih profitnih mer internacionalizirala. Jasno je, da to monopolizirano delitveno dejstvo čedalje bolj zastruje nasprotja med gospodarsko razvitimi in gospodarsko nerazvitimi območji sveta. Slednja bodo tudi z "begom možganov" postopoma izgubljala celo svojo nacionalno identiteto.

V teh procesih globalizacije gospodarstva se zato začenja ogrožati nacionalna samobitnost gospodarsko manj razvitih območij sveta. To realno ogrožanje pa se zopet apologetsko brani le z liberalističnimi svoboščinami in z njimi usklajenimi meščanskimi, zgolj formalnimi človeškimi pravicami. To je z demokratičnimi svoboščinami, ki so jih zagovarjale že meščanske revolucije – z meščansko svobodo, enakostjo in bratstvom – ter predvsem z nedotakljivostjo, s prvotno akumulacijo kapitala pridobljene in od producentov nasilno odtujene lastnine nad produkcijskimi sredstvi. S tem pa se hkrati zagovarja tudi kapitalistično razredno strukturo, torej kapitalistično ločitev ljudi na lastnike kapitala – kapitaliste in njegove nelastnike – delavce.

To klasično kapitalistično pojmovanje demokracije in s tem človekovih pravic se

¹⁴ Marx, K.: Kapital, Kritika politične ekonomije, Ljubljana 1961.

¹⁵ Hilferding, R.: Financijski kapital, Beograd 1958.

ohranja kljub temu, da je sodobna raven produktivnih sil dela že afirmirala "človeški kapital" kot sodobnega nosilca razvoja.¹⁶ Zato so te meščanske svoboščine in pravice na gospodarsko manj razvitih območjih sveta večje za intelektualno razvitejši del "človeškega kapitala", ki se sme in celo mora seliti k razvojnim centrom gospodarsko najrazvitejših držav, da bi tam neposredno ali posredno razvil in realiziral svoje inovativne sposobnosti; ter manjše in celo omejevalne človekove pravice za intelektualno nerazviti del "človeškega kapitala", h kateremu se sedaj priseljuje z recepturami opremljena in programsko ter plansko usklajena profitno orientirana produkcija, ki jo organizira tuj finančno-trgovski kapital. Tuj kapital pa seveda realizira v deželah gostiteljicah tujega kapitala nadpovprečne monopolne profite za svoje multinacionalne korporacije in njihove vsakokratne lastnike.

Tako nastala nova diskriminacija človekovih pravic v gospodarsko zaostalih območjih sveta na temelju razvitejšega in manj razvitega "človeškega kapitala", ki je celo v nasprotju z liberalističnimi zahtevami o prostem gibanju in preseljevanju blaga, kapitala in predvsem delovne sile, je seveda narodnogospodarsko izredno protislovna, ker z omejevanjem prostega gibanja delovne sile kot liberalno kapitalistične pridobitve na področju človekovih pravic ohranja status quo v odnosih mednarodnega prelivanja presežne vrednosti od gospodarsko manj razvitih h gospodarsko razvitim kapitalističnim gospodarstvom. Zaradi tega pa se tudi čedalje bolj poglobljajo protislovja med gospodarsko razvitimi in gospodarsko manj razvitimi državami. To so protislovja, ki izhajajo iz Marxovega zakona kapitalistične akumulacije kapitala,¹⁷ ki se je v nakazanih procesih globalizacije gospodarstva prav tako liberalistično globaliziral. Za premagovanje teh protislovij in razmer, ki jih pogajajo, se seveda zopet zahteva poudarjena vloga države v procesih družbene reprodukcije. In z njo razširitev političnih še na ekonomske pravice, ki jih zahtevajo novi produkcijski odnosi v razmerah, ko se je nosilstvo v razvoju produktivnih sil dela od lastnikov kapitala že preselilo na lastnike znanja – na "človeški kapital".¹⁸ Zaradi tega bo treba politično demokracijo dopolniti še z ekonomsko. S tem pa meščanske človekove pravice razširiti tudi na ekonomske. To je na lastninsko-upravljalске, ki bodo začele premoščati liberalistično mezdno naravo delovne sile. In to s posredovanjem države, ki se bo iz aparata nasilja vladajočega razreda začela spreminjati v aparat, ki naj pomirjuje razredna protislovja. S tem pa naj država blaži razredne antagonizme.

Veliko zavzemanje za človekove pravice meščanskega tipa po najrazvitejših kapitalističnih državah, ki ga torej zagovarjajo nosilci liberalistično profitne globalizacije gospodarstva, le za prosto gibanje kapitala in blaga, ne pa tudi za nekvalificirano delovno silo, je zato samo v interesu finančnih oligarhij gospodarsko najrazvitejših držav. Te oligarhije pa zagovarjajo te svoboščine ne glede na razvitejše produktivne sile dela, ki dovoljujejo in zahtevajo, da je treba meščanske politične svoboščine v sodobnosti nadgraditi še z ekonomskimi svoboščinami, da je treba politično demokracijo oplemeniti še z ekonomsko. Ta možnost in nujnost pa se nakazuje le s pretvarjanjem zgodovinsko preseženega profitnega motiva v sodobnejši dohodkovni motiv gospodarjenja, ki bolj neposredno povezuje družbeno produkcijo z družbenimi potrebami. S tem pa omogoča kakovostnejše in bogatejše zadovoljevanje družbenih potreb vsega človeštva. Polovica tega človeštva namreč še vedno neupravičeno živi, zaradi liberalističnega profitnega motiva gospodarjenja, ki s posledično keynesiansko deflacijsko vrzeljo dejanski produkt zmanjšuje pod možnega, v razmerah eksistenčnega minimuma

¹⁶ Galbraith, J. K.: *The New Industrial State*, London 1967.

¹⁷ Marx, K.: *Kapital*, Kritika politične ekonomije, Ljubljana 1961.

¹⁸ Galbraith, J. K.: *The New Industrial State*, London 1967.

naturalne in kvazi blagovne produkcije, ki jo nerazvitim območjem z uvozom tujega kapitala vsiljujejo multinacionalne kapitalistične korporacije na način, kot smo ga obravnavali v tem prispevku.

Literatura:

- Galbraith, J. K.: *The New Industrial State*, London 1967.
- Hilferding, R.: *Financijski kapital*, Beograd 1958.
- Keynes, J. M.: *Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca*, Beograd 1956.
- Kidrič, B.: *Socializam i ekonomija*, Zagreb 1979.
- Marx, K.: *Kapital, Kritika politične ekonomije*, Ljubljana 1961.
- Merhar, V.: O dveh izzivih liberalistične globalizacije gospodarstva, *Naše gospodarstvo*, EPF Maribor, šte. 5 – 6/2001, str. 629-634; oziroma *Slovenska panorama*, šte. 34/2001, str. 16-18.
- Merhar, V.: *Politična ekonomija. Politekonomska spominjanja in spraševanja*, Študijsko gradivo, Ekonomska fakulteta, Ljubljana 2000, 30 strani; oziroma v knjigi: *Manifest nove ekonomije*, Inštitut za delničarstvo, Ljubljana 2001, str. 289-319.
- Manifest ekonomistov o brezposelnosti v EU*, Slovenska ekonomska revija, šte. 1-2, 1999.
- Thurow, L. C.: *O zatonu zahodne civilizacije*, Sobotna priloga Delo, Ljubljana z dne 6. 12. 1997.